

Vadim Rogovin

Förberedelserna inför den tredje skenrättegången

[Kapitel 4 ur *Rogovins Stalin's Terror of 1937-1938. Political Genocide in the USSR*, Mehring Books, 2009. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

Den tredje öppna rättegången (mars 1938) förbereddes under mycket längre tid än de två tidigare. De huvudanklagade utreddes under mer än ett år – tillräckligt lång tid för att tvinga ur dem de mest fantastiska vittnesmål.

De anklagade under rättegången, 21 personer, bestod av fyra grundläggande grupper. Den första innehöll två tidigare medlemmar ur politbyrån och ledare för högeroppositionen, Bucharin och Rykov. Den andra omfattade tre välkända före detta trotskister. Två av dem, Krestinskij och Rosengoltz, hade brutit med vänsteroppositionen 1926-1927. Före sin arrestering 1937 hade de aldrig uteslutits ur partiet eller utsatts för förtryck. Rakovskij klarade sig längre från att brytas ner, han kapitulerade först 1934.

Den tredje gruppen innehöll fem män som anklagades för medicinska mord: tre icke parti-an slutna läkare i Kreml, Gorkijs sekreterare Kriutjkov, och Kujbysjevs sekreterare Maksimov-Dikovskij (vars hela ”skuld” för vilken han sköts grundade sig på det faktum att det påstods att han inte kallade på läkare när Kujbysjev inte mårde bra, och inte hindrade honom från att lämna arbetet och gå hem). Den sista och största gruppen utgjordes av folkkommissarier, sekreterare i republikernas partiorganisationer och andra högt uppsatta byråkrater som aldrig hade deltagit i några oppositionsgrupper, och vilka valdes ut bland ett enormt antal människor som arresterades 1937.

När Avtorchanov skrev om orsaken till bekännelserna under de öppna rättegångarna, avvisade han Koestlers version att dessa bekännelser orsakades av en fetischistisk dyrkan av partiet, som uppfattades som identiskt med Stalin. ”Under Moskvarättegångarna gav folk de bekännelser Stalin ville ha efter tortyr”, skrev Avtorchanov, ”men det fanns inga Rubasjov där [med vilket han menade figurer som liknade huvudpersonen i Koestlers roman¹ – V.R.], även om det inte heller fanns några fiender till sovjetmakten. Det gick dock att hitta exempel på Rubasjov, och jag träffade dem själv, men bara på mellannivå inom eliten. De var politiskt begränsade personer. ’Det finns inga revolutioner utan offer. I socialismens intresse kommer jag att utföra partiets order och bekräfta mitt vittnesmål vid rättegången!’ – så resonerade de. Den hemliga polisen ställde lugnt sådana dumbommar inför rätta, och sköt dem lika lugnt efter rättegången. Och på samma sätt behandlade de dom som gav upp och inte tålde tortyren. Men vi såg bara dussintals personer vid rättegångarna, inte de hundratals och tusentals andra som Stalin inte lät framträda vid en öppen rättegång.”²

Rättegången föregicks av ett långdraget urval av personer som rättade sig efter utredningens krav. Det visar sig vid rättegången genom att det saknas personer som de anklagade ofta nämnde som ledare och aktiva deltagare i ”högerns och trotskisternas block”. Bland dessa ”osynliga anklagade” fanns Rudzutak och Antipov, ställföreträdande till Sovnarkoms ordförande; Jenukidze, sekreterare för Sovjetunionens centrala exekutivkommitté [TsIK]; de berömda diplomaterna Karachan, Jurenev och Bogomolov; distriktskommittésekreterarna Razumov och Rumjantsev, och många fler. En del av dem sköts innan rättegången och andra några månader senare. Givetvis vägrade de alla att avge falska vittnesmål vid den öppna rättegången.

¹ Syftar på Arthur Koestlers roman *Natt klockan tolv på dagen* (sv övers. 1941) – Red

² Avtorchanov, ”Teknologija vlasti”, Moskva 1991, s 310

Ett av de mest kända offren för den stalinistiska terrorn var Jenukidze. Han hade sedan 1918 arbetat som sekreterare för den allryska centrala exekutivkommittén [VtsIK]. Han avsattes från denna post 1935, då han anklagades för att smutsa ner Kreml-apparaten med sovjetfientliga element, för att skydda folk som var mot sovjetmakten, och för att leva ett omoraliskt liv.

Jenukidze arresterades 1937. Enligt Orlov förklarade han orsaken till sin konflikt med Stalin för utredarna: ”Hela mitt brott bestod av detta: när han sa till mig [i slutet av 1934 – V.R.] att han ville iscensätta en rättegång och sedan sköt Kamenev och Zinovjev, så försökte jag övertala honom att inte göra det. ’Soso’, sa jag till honom, ’det finns ingen anledning – de har gjort dig mycket ont, men de har för längesedan betalat för det: du har uteslutit dem ur partiet, du har fängslat dem, deras barn har inget att äta ... De är gammalbolsjeviker, precis som du och jag’ ... Han tittade på mig som om jag hade mördat hans far, och sa: ’Kom ihåg, Avel, den som inte är med mig är mot mig’.”³

Trotskij reagerade på förföljelserna av Jenukidze med en artikel med namnet ”Bakom Kremls murar”. I den skrev han att det, för Jenukidze liksom för många andra byråkrater, efter segern i inbördeskriget verkade som om ”ett lugnt och bekymmerslöst liv låg framför dem. Men historien lurade Avel Jenukidze. De största svårigheterna låg framför honom. För att kunna förse miljontals stora och små byråkrater med biffstek, en flaska vin och andra av livets bekvämligheter krävdes det en totalitär regim. Naturligtvis kunde inte Jenukidze – ingalunda någon teoretiker – härleda Stalins envælde ur byråkratins längtan efter bekvämlighet. Han var bara ett av Stalins verktyg för att upprätta den nya privilegierade kasten. ’Omoral i vardagslivet’, som han personligen anklagades för, var i själva verket en grundläggande del av den officiella politiken. Det var inte på grund av det som Jenukidze gick under, utan på grund av att han inte kunde gå hela vägen. Han höll ut länge, var undergiven och anpasslig, men det fanns en gräns som han inte kunde överskrida.”

Först lovade Stalin att ge Jenukidze en hedersposition som ordförande för det transkaukasiska TsIK i utbyte mot hans post som sekreterare för Sovjetunionens TsIK. Att istället utnämna Jenukidze till ledare för rekreationssorterna i Kaukasien ”hade en prägel av hån – helt i Stalins stil – och förebådade inte något gott.” Efter denna utnämning innebar anklagelserna för omoral, alltför utsvävande livsstil, etc, att Stalin hade bestämt sig för att agera bit för bit. Men efter att Jenukidze hade fallit i onåd vägrade han att ge sig. Den andra rättegången mot Zinovjev-Kamenev, som slutade med att de avrättades, ”stärkte uppenbarligen den gamle Avels beslutsamhet. Avel blev upprörd, knorrade, kanske till och med svor. Det var alltför farligt. Jenukidze visste för mycket. Det blev nödvändigt att handla beslutsamt.”

Jenukidze var naturligtvis inte med i några sammansvärjningar och förberedde inga terroristhandlingar. ”Han höjde bara sitt grå huvud i fasa och förtvivlan ... Jenukidze försökte stoppa den hand som höjdes över gammalbolsjevikernas huvuden. Det visade sig vara tillräckligt.” Men Jenukidze vek sig inte ens sedan han hade arresterats. Han vägrade avge några vittnesmål som skulle tillåta dem att ta med honom bland de anklagade vid skenrättegången. ”En anklagad utan en frivillig bekännelse är inte någon anklagad. Jenukidze sköts utan rättegång, som ’förrädare och folkfiende’.”⁴

³ Orlov, *A Tajnaja istorija staliniskich prestuplenij*, [Den hemliga historien bakom Stalins brott], S:t Petersburg 1991, s 282.

⁴ Det tillkännagavs i pressen att Jenukidze och Sjeboldajev hade skjutits tillsammans med fem andra efter en dom i domstolen i december 1937, men båda två hade skjutits två månader tidigare – V.R.

Efter att ha konstaterat att ”Jejov beredvilligt använde en Mauser mot alla som Stalin pekade på”, skrev Trotskij: ”Jenukidze var en av de sista. Med honom har den gamla generationens bolsjeviker lämnat scenen, men åtminstone utan att ha förödmjukat sig själv.”⁵

Det verkar inte heller som man lyckades tvinga några bekännelser ur de tidigare georgiska oppositionella, i synnerhet Mdivani, vars ”brott” hade nämnts så tidigt som under rättegången mot Radek-Pjatakov. Dessa personer hade inlett sin kamp mot Stalin kring frågan om den nationella politiken 1922, och tillhörde efter det vänsteroppositionen. Efter att den hade lidit nederlag landsförvisades de. Av dem var det bara Kote Tsintsade som förblev oförsonlig ända till slutet. Efter att ha vägrat att skriva under en kapitulation dog han i Sibirien av en allvarlig sjukdom. Mdivani, Okudzjava och andra kapitulerade 1929, och fick som belöning tillbaka ansvarsposter. Berias ord säger en del om deras politiska uppfattningar på 1930-talet. Han skrev bittert att Mdivani och hans kamrater ”talade om en påstått ’outhärdlig regim’ ... om användningen av någon sorts ’hemliga polismetoder’, om hur situationen för arbetarna i Georgien försämrades.”⁶

Den 9 juli 1937 gick Högsta domstolen i Georgien under en sluten endagsförhandling igenom de sju anklagades fall, inklusive Mdivanis och Okudzjovas, och dömde dem till att skjutas för de vanliga anklagelserna ”spioneri, ödeläggelse och sabotage”, och för att ha förberett terroristhandlingar.

I en kommentar till resultaten av rättegången i Tbilisi skrev L Sedov: ”Till skillnad från många av sina tidigare vänner i Moskva lät de gamla georgiska revolutionärerna inte sig knäckas ... Efter att ha försvagats av resultaten från Moskvarättegångarna hoppas Stalin troligen dessutom att kunna använda slutna ’rättegångar’ för att skärpa till inkvisitions-tekniken att få fram bekännelser. Framtida anklagade kommer att ställas inför två alternativ: en hemlig rättegång följt av en kula från bödeln, eller en falsk bekännelse med hopp om att få en ’chans’ som Radek.”⁷

Bland mer framstående georgiska oppositionella lyckades bara Kavtaradze överleva. Han gick igenom tortyr i NKVD:s källare och låtsasavrättningar, men 1939 befriades han på Stalins personliga order och återinsattes till och med på en ledande position. Kavtaradzets fall var det enda exemplet på att Stalin ”förlät” en tidigare aktiv oppositionsmedlem. Men under efterkrigsperioden, då Kavtaradze var ställföreträdande utrikesminister, kallade Stalin under ett av regeringsmottagningarna honom plötsligt åt sidan, och sa hotfullt: ”Men ändå, du ville döda mig.”⁸

NKVD hade för avsikt att ljuga ihop en öppen rättegång mot ”högerens reservcentrum” där de planerade att ta med tidigare medlemmar i de grupper som leddes av Syrtsov-Lominadze, Rjutin och A P Smirnov-Eismont.⁹ Men dessa personer, vars namn nämdes under rättegången mot ”högerens och trotskisternas block”, vägrade erkänna sin skuld och sköts efter domar vid slutna rättegångar. För Syrtsov ägde denna rättegång rum 1937, och för A P Smirnov (som under rättegången mot ”högerens och trotskisternas block” namngavs som medlem i högerens ”centrum”) i februari 1938.

De största svårigheterna för organisatörerna av rättegången var att tvinga fram bekännelser från de fem huvudanklagade, vars närvaro under rättegången Stalin ansåg vara helt nödvändig (Bucharin, Rykov, Rakovskij, Krestinskij och Rosengoltz). Flera månader innan de

⁵ *Bjulleten oppozitsij*, nr 73 1939, s 15 [Trotskij, ”Bakom Kremles murar”, 8 januari 1938.]

⁶ *Zaria Vostoka*, [Österns gryning], 27 maj 1937; *Pravda*, 5 juni 1937.

⁷ *Bjulleten oppozitsij*, nr 56-57 1937, s 9. [N Markin, ”Fallet Mdivani-Okudzjava, 1922-1937”.]

⁸ *Pravda*, 8 oktober 1988.

⁹ S Kislitsyn, A Skazajshie, *Net*, s 45-56.

arresterades visste de allihopa att det var oundvikligt. I början av 1937 talade Barmine med Krestinskij, som då fortfarande var förste ställföreträdande för folkkommissariaten för utrikes ärenden, och enligt Barmines vittnesmål var Krestinskij då så deprimerad att ”han bara med största ansträngning försökte besvara frågor om ärenden, men sedan glömde bort dem ... Krestinskij kände av att vara dömd lämnade mig inte under mitt samtal med honom.”¹⁰

I mars 1937 sa Stalin till Krestinskij att det var opraktiskt att en person som hade varit med i oppositionen skulle vara kvar på en post där han ofta kunde komma i kontakt med utlänningar. Krestinskij förflyttades till folkkommissariatet för rättvisan, och efter att ha jobbat där i två månader arresterades han.¹¹

En annan person som man lyckades demoralisera fullständigt var Rosengoltz. Innan han arresterades hade han försökt träffa Stalin för att övertyga honom om sin oskuld. Under rättegången tolkades detta försök som bevis på att han tänkte mörda Stalin under deras möte.

Det verkar som om rättegångens organisatörer hade särskilt svårt att få en bekännelse från Rakovskij – en av de äldsta aktivisterna inom den revolutionära rörelsen och Trotskij's personliga vän under tre årtionden. Trots att han från och med 1928 ständigt förflyttades till allt svårare förhållanden i landsförvisning kapitulerade Rakovskij senare än oppositionens övriga ledare. Denna kapitulation var inledningen på en period där han fullkomligt degenererade politiskt. Efter att i november 1935 ha blivit återupptagen i partiet skickade han ett förödmjukande brev till Stalin som innehöll följande:

Igår fick jag höra att jag åter blivit accepterad i partiet och samma dag fick jag mitt partikort.
För mig var det en stor och glädjande händelse.
Tillåt mig vid detta tillfälle uttrycka min varma tacksamhet och djupa uppskattning.
Jag försäkrar dig, käre Josef Vissarionovitj, i egenskap av ledare för vårt stora parti och som en gammal stridskamrat, att jag av all styrka och förmåga kommer att visa dig att tilltro och centralkommitténs tilltro är berättigad.
Med bolsjevikiska hälsningar.
Din uppriktigt tillgivne,
Ch Rakovskij¹²

Under den första Moskvarättegången skrev Rakovskij en skamlig artikel där han krävde att de anklagade skulle skjutas.¹³

Rakovskij arresterades i januari 1937, och lade fram omfattande skriftliga redogörelser för motiven som fått honom att verka inom oppositionen. I dem pekade han speciellt på att han hade kommit till slutsatsen att den proletära diktaturen hade degenererat i Sovjetunionen. ”Även om den, i den mån jorden och andra verktyg och produktionsmedel är samhällelig egendom, fortfarande är socialistisk i sina grundvalar”, skrev han, ”så har den proletära diktaturen förvandlats till en ny statsform. Ståndet av ämbetsmän har ersatt proletariatet och de arbetande massorna [som bärare av makten – V.R.]”¹⁴

Givetvis behövde inte utredarna detta vittnesmål, som i själva verket var en anklagelse mot den stalinistiska regimen, utan ett vittnesmål som politiskt skulle kompromettera

¹⁰ Trotskijarkiven, Houghton-biblioteket, Harvard University, nr 15865, s 39.

¹¹ ”Archivij raskryvajut raint”, [Arkiven avslöjar sin hemlighet], Moskva 1991, s 240-241.

¹² *Istosjnik* [Källan], 1994, nr 6, s 95.

¹³ Rakovskij, ”Ne dolzjno byt' nikakoj posjtjadij!”, *Pravda*, 21 augusti 1936.

¹⁴ G I Tjerniajskij, M G Stantjov, *V bor'be protiv smaovlastija. Kh G Rakovskij v 1927-1941*, [I kamp mot despotismen. Ch G Rakovskij 1927-1941], Charkov 1993, s 275.

oppositionen. Rakovskij började avge sådana vittnesmål först efter flera månader i fängelse. Under rättegången försökte han försiktigt hänvisa till skälen för detta. Han sa:

Jag minns, och jag kommer aldrig att glömma det så länge jag lever, de omständigheter som slutligen drev in mig på vägen mot att vittna. Under ett av sammanträdena under utredningen fick jag höra ... att Japan hade inlett ett angrepp mot Kina, mot det kinesiska folket, och jag hörde om Tysklands och Italiens ohöljda aggression mot det spanska folket. Jag hörde om de fascistiska ländernas febrila förberedelser för att inleda ett världskrig. Det som läsarna vanligtvis läser varje dag i små doser i telegram fick jag allt på en gång i en enorm, massiv dos. Dessa nyheter skakade om mig ... Jag kände att det från och med nu var min plikt att hjälpa till i kampen mot angriparen ... och jag sa till utredaren att jag från och med nästa dag skulle börja ge honom ett fullständigt och uttömmande vittnesmål.¹⁵

Utredningen nöjde sig naturligtvis inte med att utnyttja det militära hot som Sovjetunionen stod inför och andra sofistikerade ideologiska och psykologiska knep.

Huvuddelen av utredarna som förberedde den givna rättegången arresterades 1938. Under förhören uppgav de att de anklagades vittnesmål erhöles efter att Jezjov lovade att skona deras liv, och efter brutal tortyr och förolämpningar. 1956 berättade den tidigare chefen för sjukvårdsavdelningen på Lefortovofängelset, Rozenblum, att de under utredningen kom in med Krestinskij till kliniken medvetslös på grund av förhören. Han hade misshandlats svårt och hela ryggen såg hemsk ut.¹⁶

Långt innan rättegången hade Stalin organiserat en rad provokationer, bland annat att skicka Rakovskij på en officiell resa till Japan och Bucharin till Europa. 1937 framkastade Trotskij att dessa resor arrangerades för att senare kunna anklaga Rakovskij och Bucharin för att ha kontakt med utländska underrättelsetjänster.¹⁷ Och vid rättegången ”erkände” faktiskt Rakovskij att han under sin vistelse i Japan hade rekryterats av specialstyrkorna där. Bucharin vägrade envist att erkänna anklagelserna om spioneri, och från honom lyckades de bara tvinga fram beaktelsen att han hade kommit överens med mensjeviken Nikolajevskij, att om ”sammansvärjningen” misslyckades så skulle Andra internationalen starta en kampanj till försvar för ”konspiratörerna”.¹⁸ Under själva rättegången tillkännagav Nikolajevskij att det under hans möte med Bucharin angående sovjetregeringens inköp av material från Marx’ och Engels’ arkiv, ”inte hade [inträffat] något som ens avlägset liknade förhandlingar av politisk karaktär. Mötena hade inte karaktären av hemliga konferenser och var välkända för organisatörerna av dagens Moskvarättegångar.”¹⁹

En del av de anklagade verkar ha blivit utpressade med komprometterande fakta ur deras livshistoria. Således beskyldes Zelenskij och Ivanov för att innan revolutionen ha arbetat för den tsaristiska Ochrana (hemliga polisen). I en kommentar angående dessa anklagelser erinrade sig Trotskij att partikommittéerna och tjekan omedelbart efter oktoberrevolutionen hade genomfört en grundlig undersökning av polisens arkiv för att avslöja provokatörer, som därefter straffades hårt. Detta arbete var färdigt 1923. Utöver information om polisagenter upptäcktes under dessa undersökningar material som visade att flera unga revolutionärer hade uppträtt fejt eller med otillräcklig försiktighet under förhören, att de hade av sagt sig sina

¹⁵ *Sudebniji otjet på delu "antisojetskogo pravo-trotskistogo bloka"*, [Domstolsutskrift om fallet med det "sovjetfientliga högerns och trotskisternas block"], Moskva 1938, s 282-283.

¹⁶ *Reabilitatsija. Polititjeskije protsessij 30-50-x godov*, [Återupprättelse. 1930-1950-talens politiska rättegångar], Moskva 1991, s 239.

¹⁷ *Bjulleten oppozitsij*, 1938 nr 62-63, s 14 [”Trotskij om Bucharins och Rakovskijs resor utomlands”].

¹⁸ *Protsess pravo-trotskistogo bloka*, s 379-380.

¹⁹ *Sotsialistitjeskij vestnik*, 1938, nr 5, s 12.

uppfattningar etc. Stalin samlade ihop allt sådant material och använde det för att utöva utpressning mot de komprometterade personerna för att få deras fullständiga lydnad. Zelenskij och Ivanov kanske tillhörde denna kategori. Trotskij uttryckte sin fullständiga visshet att de aldrig var agenter för Ochrana: ”Men Stalin hade tillgång till dokument som gjorde det möjligt för honom att knäcka dessa offers vilja och tvinga dem till det värsta moraliska förfall. Så fungerar Stalins system!”²⁰

Den procedur som Postysjev utsattes för bekräftar indirekt att Trotskijs antagande ligger nära sanningen. Åtta månader före sin arrestering antog politbyrån en resolution där ”fakta slogs fast att kamrat Postysjev 1910 lämnade in en förödmjukande vädjan till befälhavaren för Moskvas militärdistrikt om att minska straffet från hans rättegång”. Politbyrån tillskrev ”denna otillåtliga handling” till ”Postysjevs ungdom och underutveckling” och gav honom en reprimand för att han inte hade informerat centralkommittén om att han hade lämnat in denna vädjan.²¹

Ett mycket besvärligare problem hänger samman med Bucharins uppträdande i fängelset. I sitt slutanförande under rättegången sa han att han hade ”vägrat säga något alls” under omkring tre månader. Han hade fått en mer avspänd regim än sina medanklagade, och som ett resultat av det ”arbetade, studerade och höll [han] huvudet klart”.²² I början av utredningen fick han tillåtelse att skicka ett brev till sin hustru, med en önskan att hon skulle välja ut och skicka honom böcker från hans bibliotek som han kunde behöva för sin vetenskapliga forskning. Larina skickade honom böcker två gånger som han använde under arbetet med sitt manuskript. Hans utredare, Kogan, gav honom också flera böcker som han behövde för sitt arbete.

Bucharin skrev omkring 1.250 sidor i sin fängelsecell. Det är uppenbart att han inte kunde ha skapat så många relativt färdiga verk från de mest varierande områden, skrivna med hjälp av ett oräkneligt antal ryska och utländska källor, om han hade utsatts för tortyr eller till och med mindre plågor.

Alla skrifter som Bucharin skrev i fängelset skickades till Stalin, som behöll dem i sitt personliga arkiv fram till sin död. De såg dagens ljus först 1994-1996. Av de tre stora manuskript som överlevde, är den första kronologiskt ”Socialism och kultur”, som är andra delen av verket ”Den kapitalistiska kulturens kris och socialismen”.²³ Den första delen, ”Kulturens förfall under fascismen”, som till största delen skrevs innan Bucharin arresterades, har ännu inte återfunnits. Utöver en hård kritik av fascismen innehåller denna bok en urskuldande bild av ”bygget av socialismen” i Sovjetunionen.

Efter det skrev Bucharin en oavslutad självbiografisk roman,²⁴ ett teoretiskt arbete med titeln *Filosofiska arabesker*,²⁵ och en poesibok.²⁶

Stalins arkiv innehöll fyra brev som Bucharin hade skickat från fängelset. Bland dem känner vi nu till att det fanns ett omfattande brev som skrevs tre månader innan rättegången, och var försett med en påskrift från Bucharin: ”Mycket hemligt. Personligt. Anhåller att ingen får läsa detta brev utan J V Stalins uttalade tillstånd.” I detta brev återvänder Bucharin upprepade gånger till en beskrivning av sina sjuka nerver. (”[jag] ryser ... i hela kroppen av oro och av tusen känslor som river i mig, och jag kan nästan inte behärska mig”; ”jag ... har [inte] en

²⁰ Trotskij, I *Om Moskvarättegången -38*, s 45-46, ”Anklagade Zelenskij och Ivanov”, på marxistarkv.se.

²¹ RtsIKhIDNI, f 17, op 3, d 989, punkt 39.

²² *Bucharins sista strid*, på marxistarkiv.se, s 31-32.

²³ N I Bucharin, *Tjuremnije tetradi*, [Anteckningsböcker från fängelset], band 1, Moskva 1996.

²⁴ N I Bucharin, *Vremena*, [Tider], Moskva 1994. [På engelska: *How it All Begun* – öa.]

²⁵ N I Bucharin, *Tjuremnije tetradi*, [Anteckningsböcker från fängelset], band 2, Moskva 1996. [På engelska: *Philosophical Arabesques – Red*]

²⁶ Flera av dikterna publicerade i andra bandet av *Tjuremnije tetradi*.

aning om vilket tillstånd jag kommer att befinna mig i imorgon och i övermorgon, etc. Eftersom jag är neurasteniker kanske jag kommer att vara så helt apatisk att jag inte kommer att kunna röra ett finger.”; ”Oh, Herre, om det bara fanns någon apparat som gjorde det möjligt för dig att se min hudflängda och uppfläta själ!”).

”På den avgrundens rand varifrån det inte finns någon återvändo”, skrev Bucharin, ”i väntan på döden, säger jag till dig på hedersord, att jag är oskyldig till de brott jag erkände under utredningen ... Jag hade ingen annan ’utväg’ än att bekräfta andras anklagelser och vittnesmål och närmare utveckla dem. Annars skulle det ha visat sig att jag inte hade blivit ’oskadliggjord’.”

I ett försök att ge en teoretisk grund till detta beteende hade Bucharin ”mer eller mindre utarbetat följande uppfattning”: Stalin hade ”något *stort och djärvt i den politiska tanken* på en allmän utrensning. Den är a) knuten till förkrigssituationen och b) knuten till övergången till demokrati. Utrensningen omfattar 1) skyldiga, 2) misstänkta personer, och 3) potentiellt misstänkta personer. Denna uppgift kunde inte ha skötts utan mig. Vissa neutraliseras på ett sätt, andra på ett annat sätt och en tredje grupp på ytterligare ett annat sätt.” Bucharin bönföll Stalin att inte uppfatta dessa tankar som att han klandrade ledaren, ”ens i mina innersta tankar”, och skrev: ”Jag är inte född igår. Jag vet alltför väl att *stora* planer, *stora* idéer, och *stora* intressen har företrädare över allting annat, och jag vet att det vore småsint av mig att *jämställa* frågan om min person med de *universellt-historiska* uppgifter som först och främst vilar på dina axlar.” Enligt Bucharin var den enda paradox som plågade honom att Stalin kanske inte utgick från sina ”universellt-historiska” idéer, utan faktiskt kanske trodde på hans brott. ”Vad skulle det betyda *i så fall*? Skulle det visa sig att jag har hjälpt till att beröva [partiet] på många personer (till att börja med mig själv!) – det vill säga att jag med berätt mod begått en *illgärning*?! I så fall kunde en sådan handling aldrig rättfärdigas. Jag är alldeles yr av förvirring, och det känns som om jag skriker det högsta jag kan. Det känns som om jag slår huvudet i väggen: för *i så fall* har jag orsakat andras död. Vad skall jag göra? Vad skall jag göra?”

Efter att ha försökt övertyga Stalin att han ”alla de senaste åren har ... lärt mig att på ett vist sätt hålla av och älska dig”, så ber Bucharin i slutet på brevet ”en sista gång om förlåtelse [sic! - V.R.]”, och försäkrar honom: ”Josef Vissarionovitj! Med mig har du förlorat en av dina mest kunniga generaler, en som verkligen är dig hängiven.”

Efter att ha förkunnat att ”jag ... inte [har] för avsikt att be dig eller vädja till dig om något som kan ändra den riktning mitt fall har”, så för Bucharin ändå fram några önskemål: (1) att ge honom chansen att dö före rättegången, ty ”[d]et vore tusen gången enklare för mig att dö än att gå igenom den kommande rättegången”; (2) Om det blir dödsstraff, ”att jag inte skall bli skjuten. Låt mig istället få dricka gift i min cell. (Låt mig få morfin så att jag kan somna och aldrig mer vakna upp.) ... Men låt mig tillbringa mina sista ögonblick så som jag önskar. Ha medlidande med mig! ... Jag *tigger* och *ber* dig...”

Samtidigt hyste Bucharin förhoppningar att hans liv kanske skulle sparas, och föreslog i så fall att han skulle skickas till Amerika, där han skulle ”föra en kampanj [för] rättegångarna, ... strida på liv och död mot Trotskij, ... vinna över stora delar av den vacklande intelligentsian, ... i själva verket bli Anti-Trotskij, och ... genomföra detta uppdrag på ett stort sätt och förvisso med stor entusiasm.” Bucharin erbjöd till och med garantier som kunde användas under dessa bemödanden: att skicka med honom ett högre befäl ur tjeckan, behålla hans hustru i Sovjetunionen och så vidare.

Med en känsla av att ett sådant scenario kanske kunde intressera Stalin, föreslog Bucharin också en andra variant: att landsförvisa honom ”till ett läger i *Petjora* eller *Kolyma*, till och med i 25 år. Där skulle jag kunna starta ett universitet, ett museum för den lokala kulturen,

tekniska stationer, och så vidare, institut, ett konstgalleri, ett etnografiskt museum, ett zoologiskt och botaniskt museum, en tidning eller tidskrift för lägret.”²⁷

Detta brev distribuerades 1956 till medlemmar och suppleanter i centralkommitténs presidium och till sekreterarna i SUKP:s centralkommitté. Men inte ens detta dokument fick medlemmarna i den ”kollektiva ledningen” att vidta några åtgärder för att återupprätta Bucharin.

Bucharins brev kan givetvis inte ha framkallat annat än hånfull tillfredsställelse hos Stalin. Det berörde honom bara i den mån han fortsatte sitt lömska spel med Bucharin. Med detta mål i sinnet tilläts Bucharin en och en halv månad före rättegången skriva ett brev till sin hustru, där han talade om de arbeten han hade skrivit i fängelset. Att döma av brevvets innehåll hade Bucharin blivit lovad att alla manuskripten skulle överlämnas till hans hustru. Han bad henne till och med att göra ”tre kopior” av dem.

Bucharin fick också löfte om att träffa sin hustru (”Oavsett vad som händer och oavsett utgången av rättegången, så kommer jag att träffa dig efteråt”). Bucharin insåg att det inte vore möjligt med ett öppet samtal vid ett sådant möte, och han skrev: ”oavsett vad du läser, oavsett vad du hör, oavsett hur fruktansvärda saker det må vara, oavsett vad som sägs eller vad jag säger ... Kom ihåg att Sovjetunionens stora sak lever vidare, och det är det viktigaste. I jämförelse med det är ett personligt öde flyktigt och ynkligt.”²⁸

Bucharin blev också denna gång lurad. Hans hustru arresterades i juni 1937 och skickades från Moskva, och givetvis kom aldrig brevet fram till henne.

Efter att ha valt ut de anklagade och efter att (i olika kombinationer) ha använt all möjlig moralisk och fysisk tortyr under utredningarna innan rättegången, kanske rättegångens organisatörer tyckte att rättegången skulle fortskrida utan hinder eller avbrott. Men problemen började redan på rättegångens första dag.

Lästips:

[Protokoll från 1938 års Moskva-rättegång](#) (”På vakt mot fascismen”)

Kenth-Åke Andersson: [Om Moskvarättegångarna](#)

Pierre Broué: [Moskvaprocesserna](#)

²⁷ I [Bucharins sista strid](#), på marxistarkiv.se.

²⁸ *Ibid*, s 22-23.